

Nevmerzhtskaya O. The concept of the aesthetic axiology of Roman Ingarden: interpretation in religious studies

The article presents an author's analysis in the paradigm of religious studies of the concept of aesthetic axiology of the Polish philosopher Roman Ingarden, which was formed in the space of the phenomenological discourse of aesthetics. It is proved that the aesthetic axiology of Roman Ingarden, which appears as a dialectic of the interconnections of aesthetic and moral values, is an important methodological basis for the analysis of religious phenomena both in the field of morality and sacred art. Semantic and paradigmatic interconnection of the aesthetic axiology of the Polish thinker with separate theological axiological concepts of Karol Wojtyła (John Paul II) and Pope Francis was traced.

Key words: aesthetic axiology, analysis in religious studies, Roman Ingarden, values.

Невмерзницька О. Концепція естетическої аксиології Романа Ингарден: релігійоведескої інтерпретація

В статті представлено авторський аналіз в парадигмі релігійоведескої науки концепції естетическої аксиології польського філософа Романа Ингарден, котра формувалась в пространстві феноменологіеского дискурсу естетики. Доказано, що естетическа аксиологія Романа Ингарден, котра предстає як діалектика взаємосв'язей естетических і нравесвенних ценносей, являється важною методологіескої базою для аналізу релігійозних явленій в сфері моралі і сакрального искуства. Прослежено смислової і парадигмальними взаємосв'язь естетическої аксиології польського мислителя с отдельними теологіескими аксиологіескими концепціями Кароля Войтылы (Іоанна Павла II) і папы Франціска.

Ключевые слова: естетическа аксиологія, релігійоведеских анализ, Роман Ингарден, ценности.

УДК 255.392

С.В. Санніков, старший науковий співробітник

Центру дослідження релігій НПУ ім. М. П. Драгоманова

АНТИ-РІТУАЛЬНА САКРАМЕНТАЛЬНІСТЬ У МІСТИЧНИХ ГРУПАХ РАДІКАЛЬНОЇ РЕФОРМАЦІЇ

На прикладі ставлення до водного хрещення автор статті показує неоднозначне ставлення деяких містично налаштованих груп Радикальної Реформації (Релігійне Товариство Друзів – квакери та спасенці – Армія Спасіння) до сакраментального богослов'я. Незважаючи на антіритуалізм цих груп, вони мають глибоке уявлення про таїнства присутності сакрального в профанному. Однак, на відміну від традиційного християнства, їх сакраментологія не пов'язана з церковними священнодіями, а поширюється на різні аспекти повсякденного життя.

Так, квакери, відкидаючи ритуальність водного хрещення, надають йому спасаючу дію в духовному прояві, та вказують на своє богослужіння, як на таїнство присутності Христа в їх співтоваристві. Спасенці, не сприймаючи традиційного зовнішнього ритуалу водного хрещення, бачать прояви Христа, як сакраменту в своїй соціальній роботі та радикальному проголошенні Євангелії.

Ключові слова: квакери, Армія Спасіння, хрещення, сакрамент, антіритуалізм.

Радикальна Реформація є надзвичайно широким, гетерогенним явищем, що включає в себе фанатиків-містиків, наприклад, мюнстерських хліастів, які силою готували прихід Христа і намагалися побудувати Царство Боже в одному, окремо взятому місті у Вестфалії, і їх протилежність – раціоналістів-соціанів, що впроваджували в малій Польщі євангельські принципи в суспільне життя. У цю групу входять і спіритуалісти, що орієнтуються на внутрішнє осяяння і розважливі вчені, все перевіряючи логікою і наукою. Настільки різні представники об'єднані декількома ознаками, і в першу чергу, – розумінням, що релігія є не колективним, а персональним, особистісним, суб'єктивним переживанням зустрічі з Божеством. Це переконання впливало з прийняття біблійного тексту як єдиної і до-

статньої підстави віри і практики та спроби зрозуміти його через герменевтичні лінзи здорового глузду. З персоналізму, як фундаментальної основи, випливало те, що церква не може бути державною структурою, а має будуватися тільки з людей, які вільно прийняли рішення бути послідовниками Христа. Зазвичай, зовнішньою ознакою вільного рішення індивідуума було хрещення. При цьому, на рівні буденної свідомості найчастіше вважається, що всі радикали практикують свідоме водне хрещення (кредохрещення), однак, це не зовсім так, тому що в цій групі є значна кількість радикалів, які розуміють хрещення духовно і відкидають акт водного хрещення, і все ж, всіх їх об'єднує ідея персональної відповідальності перед Богом і вимога буквального виконання заповідей в формі їх групового розуміння.

Загальновідомо, що містичні групи Радикальної Реформації, дві з яких найбільш стійкі і досить відомі в сучасному світі – це квакери (Релігійне Товариство Друзів) і Армія Спасіння, є антисакраменталістськими. Вони категорично заперечують всякі ритуали і всі церковні священнодії тлумачать духовно, не звертаючи увагу на буквальне виконання обрядів, особливо водного хрещення та євхаристії. Однак, у другій половині ХХ ст. в цих групах, під впливом екуменічного руху почали відбуватися серйозні зміни, які зближують їх з загальнохристиянським мейнстримом.

Мега статті – на основі першоджерел, що належать богословській спадщині цих груп, показати на прикладі християнського хрещення, неоднозначність ставлення цих груп до сакраментального богослов'я. Крім того стаття повинна продемонструвати нові, нетрадиційні погляди на сакраменталізм, розширюючи його значення з церковної сакраментальності до сакраментальності життя.

Актуальність статті в тому, що нові підходи до сакраментології, які пропонує квакерський рух та Армія Спасіння можуть дати потужний імпульс в переосмисленні погляду на соціальні проблеми сучасного суспільства і на проблеми внутрішнього духовного життя людини. Соціальна робота в такому підході стає сакраментальним проявом божественної любові, а не просто боргом чи обов'язком, а також все життя стає сакраментом, як постійне входження трансцендентності у звичайне повсякденне життя.

Релігійне товариство друзів (квакери)

Квакери (англ. Quaker, буквально «тремтливий» перед Богом), являють собою рух, що складається з ряду різних релігійних організацій, не особливо численний, але досить відомий своєю благодійною та філантропічною діяльністю в багатьох кутках світу. З'явився цей рух в середині XVII ст. в Англії в середовищі нонконформістського радикального протестантизму і пов'язаний з активною проповіддю Джорджа Фокса, який в пошуках істинного богошанування мав одкровення, що тільки особистий містичний досвід зустрічі з Христом створює справжнє християнство. Головний сенс проповіді Фокса і його послідовників полягав у тому, що ані священники, і не церковні структури чи ритуали, а особисто Христос вчить і збирає свій народ. Тому квакери наполягають на персональному містичному досвіді і, як наслідок, відкидають всі зовнішні форми обрядовості і релігійності. Перше покоління квакерів відрізнялося крайнім пацифізмом, простотою, відмовою від алкоголю і активними виступами проти рабства і всіх форм соціальної несправедливості. В даний час переважна більшість квакерів зараховуються до євангельського руху, і тільки дуже невелика група продовжує практикувати мовчазні збори зі спонтанним виступом учасників під дією Духа, без заздалегідь складеної програми.

Головна богословська особливість Друзів – в уявленні про триваюче божественне одкровення, що часто виражається словами Фокса: «Христос прийшов Сам вчити свій народ», і Він вчить через особисті одкровення, хоча вищий авторитет Біблії абсолютно не заперечується, особливо в євангельському крилі Друзів. Звідси випливає ідея загального священства і заперечення будь-яких церковних інституцій. Хоча історично квакери неохоче формували сповідання віри, вважаючи наративи особистого осяяння або дуже популярні у них щоденники, кращими за систематичне богослов'я, все ж, після розколів XIX ст. і приєднання більшості квакерів до євангельського руху пробудження, ситуація змінилася. У 1887 р. П'ятирічними зборами була прийнята Річмондська Декларація віри, стали з'являтися книги, які системно висвітлюють богослов'я квакерів. Наприкінці XIX ст.

в Орегоні з'явилася приватна квакерська школа, яка в даний час стала загальнонавчальним університетом Джорджа Фокса, який є другим, за чисельністю студентів, приватним університетом штату Орегон з високоякісною академічною програмою.

Як і всі радикали, які надають першорядне значення суб'єктивному фактору особистої віри, квакери історично описуються у всіх підручниках, як «духовні» християни, які повністю заперечують будь-яку sacramentalність і не визнають таїнств. Однак, це дещо спрощений погляд. Ховард Мейсі, професор університету Джорджа Фокса, в статті «Хрещення і квакери» наводить слова зі звіту Лондонських річних зборів Друзів: «Це неправда, як ми іноді чуємо від людей, що Друзі не вірять в хрещення і Вечерю Господню. Ми насправді віримо і в те, і в інше – в духовне хрещення і в духовну Вечерю ... Хрещення для нас означає силу Святого Духа, яка відома і виливається в наші серця, що дозволяє нам жити в постійній залежності від Його допомоги і керівництва» [10, с. 157]. Тобто квакери не відкидають встановлення Христа як такі, але поміщають їх в духовну площину. Як пояснює Уілмер Купер: «У що вони (квакери) дійсно не вірять – так це в те, що при звершенні цих священних обрядів мають значення певні зовнішні атрибути – хліб, вино і вода. Богословська доктрина, розроблена Друзями, зосереджена не на цих зовнішніх елементах таїнства, а на суті – «живій Присутності» в самому процесі богослужіння. Щоб оскаржити цю доктрину, слід було б, мабуть, довести, що вся сутність таїнства полягає в матеріальних його компонентах» [5, с. 111].

Хоча квакери розуміють хрещення, як подію духовного досвіду і переживання, вони анітрохи не відкидають новозавітне вчення про таїнства, але тлумачать його інакше, ніж це прийнято в інших традиціях. На чому ґрунтується духовне тлумачення хрещення? Мейсі зазначає, що Друзі в своїх проповідях часто звертають увагу на контраст між Івановим хрещенням і хрещенням Ісуса Христа. Незважаючи на те, що обидва ці хрещення згадуються взаємопов'язаним чином, Писання і сам Іван підкреслюють величезну різницю між ними. У той час, як Іван хрестив водою, хрещення, яке здійснює Ісус, проводиться Духом і вогнем. Іншими словами, новозавітне хрещення, яке чинить Христос, не пов'язане з зануренням у воду, а попереднє Іванове хрещення трансформовано в духовне хрещення. Це обґрунтовується також прийнятим у них суворим диспенсаціоналістським поділом між Старим і Новим Заповітами. Обрядовість, яку Павло жорстко критикує в Кол.2:10–12 і 16–17, звинувачуючи християн, що вони повертаються до порожніх ритуалів (стихий світу), оголошується квакерами поверненням до іудейської практики Старого Заповіту. Тому для духовного новозавітного служіння вона є абсолютно неприйнятною. Друзі кажуть, що Реформація правильно відкинула укорінену в старозавітному законі обрядовість, але чомусь зберегла два ритуали – Хрещення і Вечерю.

Хоча сам Ісус був хрещений, але Він нікого Сам не охрестив і не давав вказівок про хрещення своїм послідовникам, а Велике доручення в Мв.28:19 вказує на Трійцю, а не на хрещення, що підтверджується тим, що в практиці ранньої церкви немає згадок про хрещення в ім'я Трійці. Апостоли в день П'ятидесятниці були хрещені Духом і вогнем з видимими ознаками вогненних язиків, але не приймали водне хрещення. Найбільшу трудність для квакерського погляду на хрещення представляє книга Дій, в якій описана реальна практика водного хрещення. Але Мейсі в своїй статті [10] дає аналіз цих текстів, показуючи, що хрещення Духом далеко не завжди пов'язане з водним хрещенням. Воно може статися і до нього (випадок з домом Корнілія), і після нього (випадок з самарянами і віруючими в Ефесі), і під час нього.

При цьому Мейсі посилається на думку Джеймса Данна, який, як і квакери, вважає: «Як ритуальна дія не обов'язково несе духовні зміни, так і метафора хрещення, що означає духовне оновлення, не обов'язково повинна включати в себе сам ритуал» [2, с. 112]. Таким чином робиться висновок, що духовне хрещення важливіше за ритуал, і взагалі, ритуал водного хрещення був встановлений ранньої церквою, а не Христом. У цій думці квакери збігаються з відомим реформатським богословом Луїсом Беркофом, який наполягає, що обряд хрещення став використовуватися церквою тільки з початку II ст. Він пише: «Христос спочатку не припускав встановлення будь-якого ритуалу для акту хрещення. Пізніше, коли церква відчула необхідність в цьому, вона не змогла знайти нічого кращого, ніж те,

що сказано про хрещення самим Христом» [1, с. 242]. Павлові послання також переконують квакерів в тому, що хрещення не було пріоритетом в його богослов'ї, тому що, на їхню думку, Павло говорить про духовне хрещення, а не водне. Наприклад, з тексту Еф.4:4–6, де Павло заявляє, що є тільки одне хрещення, Друзі роблять висновок, що мова, звичайно, йде про хрещення Духом Святим і вогнем, яке здійснює Сам Ісус.

Однак, як не дивно, відкидаючи зовнішні ритуали, квакери знаходять місце сакраменту і розвивають надзвичайно цікавий напрямок сакраментального богослов'я. Воно впливає із сучасних уявлень про таїнство, на які вказують Едвард Схілібекс і Олександр Шеман. Ці автори, як уже згадувалося раніше, пропонують найширше розуміння таїнства, як теофанії, [4] – події і стану богоявлення, при якому Дух стикається з матеріальним світом. Схілібекс визначає таїнство як знак, в якому Невідомий Бог відкривається через видимі засоби. Спираючись на це уявлення про таїнство, Купер відзначає: «Якщо справжнє таїнство – там, де присутній Бог, то священним таїнством повинен стати сам акт богослужіння, в якому Бог переживається на власному досвіді» [5, с. 112]. Іншими словами, сакраментом для квакерів стає не ритуал, а саме богослужіння, якому вони надають надзвичайно великого значення як моменту особливої присутності Бога, який кожен з тих, хто беруть в ньому участь, повинен пережити особистісно і персонально. Вони категорично відкидають ідею богослужіння, як якоїсь сценічної дії з фіксованими ритуалами, які стримують віяння Духа; або богослужіння, як концерту, що тішить слух тих, хто прийшли на нього; або богослужіння, як якогось жертвовного приношення Богу з боку зібрання. Богослужіння в їх розумінні відбувається тільки тоді, коли кожен присутній переживає оживляючу благодать Христову і Його перетворюючу любов. Таким чином, вони приходять до ідеї сакраменту як зустрічі з Богом. Це саме те, що стверджує Схілібекс, кажучи, що Христос є «споконвічне таїнство» і сакрамент – це не те, що матеріалізується, а те, що зустрічається.

Моріс Крейсі, піонер сакраментального богослов'я в квакерському русі, ще в 60-ті роки минулого століття опублікував статтю «Квакери і сакраменти» [6], де показав історичні зміни, які відбулися в квакерському русі, який почав з ідеї «необов'язковості сакраментів», але непомітно змінив своє розуміння на «обов'язковості не-сакраментів». Саме він поставив перед квакерською спільнотою важкі питання про сакраментальне богослов'я і показав, що в житті цього руху є місце сакраменталізму. Він писав про «сакраментальну природу життя», що є однією з найважливіших характеристик цього руху. Друзі намагаються жити в іманентній присутності Христа, і тому їх відмінною рисою стає заява «все життя – сакрамент» [6, с. 20]. Алан Колп, пише: «До тих пір, поки сакраментальна дискусія стосувалася води, хліба і вина, квакери були позбавлені участі або можливості внести певний внесок в екуменічне розуміння їх значення» [9, с. 36], але тепер ситуація змінилася, і Колп, розвиваючи ідеї Схілібекса, вважає, що сакрамент: «Це зустріч з божественною реальністю, з Владикою неба і землі, яка є сакраментальною. Вона вабить нас у практичний контекст сакраментального богослов'я. Сакраментальний випадок – це той момент, коли людина переживає божественний прояв» [9, с. 43]. Іншим словами, Колп вказує, що у квакерській свідомості сакраментами є не матеріальні субстанції, а якісь знаки чи сигнали, які допомагають християнину пережити акт віри, що з'єднує його з Христом. Якщо, продовжуючи розробки Схілібекса, сам Христос є «споконвічне таїнство», то, як вважає Колп: «Покликання християнина полягає не в тому, щоб брати участь у таїнствах, але у тому, щоб перетворити своє життя у таїнство ... Ми і є, мої друзі, божественними сакраментами» [9, с. 51], – так закінчує він своє дослідження. Тобто коли Сам Христос як таїнство живе у людях, вони стають живими таїнствами.

Армія Спасіння

Якщо квакери стали одним з крайніх містичних напрямків в радикальній реформазії, то Армія Спасіння стала особливо *соціально* орієнтованим рухом. Послідовники Армії Спасіння також як і квакери, відкидаючи ритуальність богослужінь і матеріальні знаки, роблять все ж головний акцент не на переживанні Христа, а на Його прояві через особисте життя християнина в суспільстві. Домінантою цього руху є проголошення Євангелія і соціальна активність. Тому заклик Христа: «Люби ближнього свого, і в цьому проявиться любов до Бога», послідовники Армії Спасіння сприймають як головну заповідь і сенс жит-

тя. Для них перш за все важливі плоди спасіння, які вони бачать в конкретній благодійній та філантропічній активності.

Армія Спасіння почалася як одна з гілок руху ревайвалізму в Англії в середині XIX ст., з діяльності одного з методистських проповідників Вільяма Бута (1829–1912). Захоплений ідеєю благовістя і спасіння тих душ, що гинуть, Бут почав активну соціальну роботу з допомоги бездомним, приниженим, злочинцям та ін. Його глибока посвята євангелізації дуже вплинула на інших людей і допомогла організувати християнську місію, яка пізніше стала однією з християнських деномінацій – Армією Спасіння. Організаційно, це рух побудовано за армійським зразком з поділом на дивізіони, в ньому є чини, форма, церемонії та оркестри, проте в її доктрині чітко записано, що: «Армія Спасіння є повноцінною церковною спільнотою, відповідною істині, яка знаходяться в колі інших християнських деномінацій ... будучи євангельською гілкою християнської церкви»[12]. Члени Армії найчастіше називають себе «спасенцями» (іноді їх називають «салютистами») і вказують, що вони мають спільне підґрунтя з усією Вселенською церквою, але при цьому зберігають певні особливості.

Частина особливостей чисто зовнішня – військова форма, термінологія, структура, що трактується як відображення війни з духовним світом зла для спасіння тих, хто гине, інші відмінності відносяться до духовної і доктринальної сфері. Це перш за все активна місіонерська позиція, яку самі спасенці часто описують як агресивне християнство. Тобто це не тільки тихе свідectво через присутність, але гучне, видиме, з оркестрами, маршами по міських вулицях тощо. Іншою важливою особливістю є підкреслений зв'язок Армії з рухом святості (вєсліанським рухом), з якого, власне, і вийшла ця група. Багато хто вважає, що їх глибоке вкорінення в русі святості привело до того, що Армія Спасіння відмовилася від церковних ритуалів, замінивши їх чисто світською, а пізніше – армійської риторикою.

Різні дослідники намагалися зрозуміти – чому перші спасенці відмовилися від церковної обрядовості й, насамперед, від водного хрещення і євхаристії. Дружина Вільяма Бута – Катерина, писала про побоювання, що віруючі можуть більше покладатися на зовнішні ритуали, ніж на внутрішнє відродження і святість серця; докторське дослідження і монографія Давида Райтмера, присвячена цій темі, призводить до аналогічного висновку, – що ранні спасенці відмовилися від Вечері Господньої і хрещення, щоб підкреслити верховенство і привілей відродження і освячення по відношенню до літургійних форм і церковних структур. Відомий богослов Армії Спасіння, Роджер Грін, розвиває цю думку, вважаючи, що доведення доктрини освячення до логічного кінця неминуче повинно привести до заперечення будь-якої обрядовості. «Якщо все життя святе і якщо все життя це видимий знак невидимої благодаті, то жоден конкретний обряд стає непотрібним» [8, 149]. Однак, Ендрю Ісон не погоджується з цією точкою зору і вважає, що самі соціальні умови і обставини, в яких почав своє служіння Вільям Бут, привели його до думки про відмову від загальноприйнятих церковних традицій[7]. Він звертає увагу на те, що почавши своє служіння, Бут не думав про організацію нової конфесії, а лише хотів допомогти біднякам і бездомним вийти з важкого становища, звернутися до Христа і увійти в існуючі церкви. Першу частину своєї програми йому вдалося виконати досить добре, але друга половина виявилася нездійсненою. Як пояснював пізніше сам Бут: «бідні не пішли до церкви і церкви не були готові прийняти їх» [7, с. 53]. Ці обставини спонукали Бута більш уважно вивчити доктрину хрещення і витлумачити її в тому сенсі, що для спасіння необхідно тільки одне хрещення – це хрещення Духом Святим, хоча водне хрещення допускалося і продовжує допускатися, якщо в цьому бачилася необхідність. У цьому спасенці з самого початку відрізнялися від квакерів, які дуже критично ставилися до тих, хто хотів прийняти хрещення і Вечерю.

Майор Кліффорд Кью в книзі «Ще більше причаститися Христу. Тайнства в Писанні і традиції» пише: «Армія Спасіння ніколи не заявляла, що брати участь в тайнствах неправильно. Не заперечує вона і того, що інші християни приймають благодать від Бога, використовуючи допоміжні засоби для поклоніння і християнського життя. Але вона наполягає на тому, що тайнства можуть бути корисні тільки до тих пір, поки ті, хто в них бере участь, не почнуть покладатися на дотримання церемонії замість того, щоб покладатися

на Святого Духа» [3]. Далі, в своїй книзі він дає розгорнуте біблійне обґрунтування, критикуючи сакраментальне розуміння всіх віршів Нового Заповіту, що мають відношення до хрещення і до Вечері Господньої. Цю критику продовжує капітан Роб Реардон у відповідь на Лімську декларацію ВРЦ 1982 р. У своїй статті він, фактично, повторює всі біблійно-богословські аргументи квакерів. З приводу хрещення він пише, протиставляючи Іванове хрещення і хрещення Ісуса: «Таким чином, хрещення Святим Духом – це те, що важливо, і в Писанні ясно показано, що ніде хрещення водою не означає хрещення Святим Духом. Навпаки, ми бачимо, що апостоли в день П'ятидесятниці були наповнені Святим Духом без будь-якої попередньої фізичної дії (Дії 1:4, 2:1)» [11, с. 16]. Подібне обґрунтування необхідне, щоб пояснити непотрібність зовнішніх обрядів.

Однак, як і у випадку з квакерським рухом, загальноприйняте уявлення, що спасенці – не сакраменталісти, виявляється занадто поверхневим. Вони не відкидають хрещення, але визнають як сакрамент тільки духовне хрещення, хоча на відміну від квакерів, анітрохи не перешкоджають (а іноді навіть заохочують) своїм членів приймати хрещення в близьких конфесійних групах.

Разом з тим, як в русі Друзів, спасенці, особливо з другої половини ХХ ст., стали робити чималий акцент на таїнствах і розвивати сакраментальне богослов'я, спираючись на ідею того, що Христос є початкове і головне таїнство. Керівництво по доктринах спасенців заявляє: «Ми з радістю стверджуємо, що в нашому суспільстві знаходиться єдине справжнє первісне Таїнство – Ісус Христос. І ми знаємо, що пережите нами є реальним» [12, с. 266]. Це стає підставою для активної участі Армії Спасіння в екуменічному русі. Осмислюючи таїнства в чисто духовній площині, спасенці формулюють сакрамент як «подію, при якій істини віри переходять в щось, що виходить за рамки богословських визначень і людського розуміння ... Таїнства належать до сфери надприродного, це «внутрішня і духовна благодать», і вони приймаються через звичайні, або «зовнішні і видимі ознаки» [12, с. 264].

У цьому формулюванні ясно артикулюється бажання представити таїнство не в інструментальному, а в комунікативному дискурсі, заявляючи про сакрамент як про подію, при якій відбувається зустріч внутрішнього (духовного) і зовнішнього (видимого). Фактично, і в цьому русі ясно видно зрушення в бік сакраментальності, але спасенці залишаються вірними своєму історичному минулому і далі пояснюють, що «До надприродного належать такі речі, як божа рятівна жертва, Його суспільство, що приймає всіх, Його заклик до учнівства, Його родина, що прощає. До звичайних речей належать такі моменти як поділ їжі з тими, про кого ми піклуємося, або з незнайомими людьми, вода для обмивання, прапор, під яким стоять, з'єднання рук» [12, с. 264]. Іншими словами, в якості «зовнішнього і видимого» виступають не церковні знаки, а повсякденна матеріальна реальність. В такому випадку, все життя стає сакраментом. І тоді стає цілком зрозумілою підсумкова заява комісії, яка працювала над доктринами Армії спасіння: «Армія дотримується думки про те, що все життя – це таїнство, і все виходить з поклоніння» [12, с. 268]. На практиці це означає, що приведення до присяги солдата Армії спасіння осмислюється як знак духовного хрещення, спільні армійські обіди або навіть сімейні трапези сприймаються як Вечері любові. Думка про те, що Христос є єдиним і головним таїнством і що сакраментальне життя проявляється в тому, що Христос, який живе в віруючих, проявляється і діє через них, – центральна істина, яка проходить буквально через усі розділи офіційного Керівництва по доктринах Армії Спасіння.

Висновки. У статті показано, як сакраментальне може існувати без зовнішніх ритуалів та обрядів.

Так, квакери, відкидаючи матеріальні знаки і не здійснюючи водне хрещення очевидним чином, переносять його в духовну сферу, отожднюючи з хрещенням Духом і вогнем і витлумачуючи це як безпосереднє входження божественного в людську душу. Це переживання кожн повинен мати індивідуально, і в такому випадку сакраментальне переміщається з еклезіологічного простору в містичну площину персонального досвіду і практики. Сакрамент в такому випадку сприймається не як опосередковане і ритуальне явище, а як безпосереднє відчуття життя Христа в душі і вчинках. Тому в Декларації віри квакерів, прийнятій Річмондською Конференцією у 1887 році, про хрещення говориться: «Це не

простий обряд хрещення водою — це духовна подія. «Не тілесної нечистоти позбуття» (1Пет.3:21), а внутрішнє дійство, яке, змінюючи серце людини і налаштовуючи його душу на Христа, дарує нам належну свідомість і ставлення до Бога і воскресіння Ісуса Христа через Його любов і силу, як до воскреслого і піднесеного Спасителя» [13].

Також незвичним виглядає доктрина сакраменталогія у випадку

Не практикуючи церковний обряд хрещення, спасенці вбачають його аналог в при-
сязі, відмовляючись від спеціальних богослужінь з хліболаманням, вони згадують смерть
Христа під час звичайних трапез і святкових банкетів. Сучасне покоління богословів цього
руху активно використовують сакраментальну мову в описі своїх зустрічей і повсякденно-
го досвіду, тим самим зближуючись з новою сакраментологією, яка звертає головну увагу
на первинний сакрамент — самого Христа і на Його епіфанічну присутність в Церкві, в
суспільстві, в самій людині і навіть в природі. В такому розумінні сакраментологія Армії
Спасіння не тільки наближається до сакраментології інших християнських традицій, а й
здатна збагатити їх і внести в загальну скарбницю Вселенської церкви досвід сакрального
розуміння в повсякденне і, здавалося б, абсолютно нецерковне соціальне служіння.

Література

1. Беркоф Л. Христианская доктрина // Минск: Высшая Школа. 1995.
2. Данн Д. Крещение Духом Святым. Современное пятидесятничество в свете новозаветного учения / Д. Данн, Черкассы: Коллоквиум, 2017. 260 с.
3. Кью К. Еще больше причаститься Христу. Таинства в Писании и традиции / К. Кью, Армия Спасения, изд., 2010.
4. Шмеман А. Водой и Духом. О таинстве крещения 1993.
5. Cooper W.A. A Living faith: An historical study of Quaker beliefs / W.A. Cooper, Friends United Press, 1990.
6. Creasey M.A. Quakers and the Sacraments // Quaker Religious Thought. 1963. № 1 (9). С. 2.
7. Eason A. The Salvation Army and the sacraments in Victorian Britain: retracing the steps to non-observance // Fides et historia. 2009. № 2 (41). С. 51–71.
8. Green R.J. The Life and Ministry of William Booth // Nashville, Tenn.: Abingdon. 2005.
9. Kolp A. Friends, Sacraments, and Sacramental Living // Quaker Religious Thought. 1984. № 1 (57). С. 5.
10. Macy H.R. Baptism and Quakers 2011. 156–173 с.
11. Reardon C.R. Baptism, Eucharist, and Ministry // Journal of Aggressive Christianity. 2012. № 81. С. 13–20.
12. Salvation Army Salvationist Handbook of Doctrine / Salvation Army, Salvation Army International Headquarters, 1998.
13. Society of Friends A declaration of some of the fundamental principles of Christian truth, as held by the Religious Society of Friends: adopted by Friends Conference held in Richmond, Indiana, U.S.A., 1887. / Society of Friends, Richmond, Ind.: Nicholson, 1887.

Санников С. В. Анти-ритуальная сакраментальность в мистических группах радикальной реформации

На примере отношения к водному крещению автор статьи показывает неоднозначное отношение некоторых мистически настроенных групп радикальной реформации (религиозное общество друзей — квакеры и спасенцы — Армия Спасения) к сакраментальному богословию. Несмотря на антиритуализм этих групп, они имеют глубокое представление о таинствах присутствия сакрального в профанном. Однако, в отличие от традиционного христианства их сакраментология не связана с церковными священнодействованиями, а распространяется на различные аспекты повседневной жизни.

Так, квакеры, отвергая ритуальность водного крещения, придают ему спасающее действие в духовном проявлении и указывают на свое богослужение как на таинство присутствия Христа в их сообществе. Спасенцы, не принимая традиционного внешнего ритуала водного крещения, видят проявления Христа, как сакрамента в своей социальной работе и радикальном провозглашении евангелия.

Ключевые слова: квакеры, Армия Спасения, крещение, сакрамент, антиритуализм.

Sergii Sannikov. Anti-ritual sacramentality in mystical groups of radical Reformation

Using water baptism, as a example, the author shows the ambiguous attitude of some mystical groups of radical reformation (the religious society of friends – the Quakers and Salvationists – the Salvation Army) to sacramental theology. Despite the anti-ritualism of these groups, they have a deep understanding of the mysteries of the divine presence in the ordinary life. However, unlike traditional Christianity, their sacramentology is not related to church sacred actions, but extends to different various aspects of everyday life.

Thus, the Quakers, rejecting the ritual of water baptism, give a saving effect in spiritual manifestation of baptism and point to their worship as the sacrament because the presence of Christ in their community. The Salvationists, not accepting the traditional ritual of water baptism, sees the manifestations of Christ as a sacrament in their social work and in the radical proclamation of the gospel.

Key words: *Quakers, Salvation Army, baptism, sacrament, anti-ritualism.*

УДК 261.7

В.А. Станкевич, аспірант кафедри культурології

Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

ОСМИСЛЕННЯ НОВОЗАВІТНОГО ІДЕАЛУ УЧНІВСТВА В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОЇ, ХРИСТІЯНСЬКОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ КРИЗИ

У статті представлена спроба осмислити один із наріжних текстів Нового Завіту в контексті загальної суспільної, християнської й освітньої кризи. В якості виходу з кризи пропонується повернення до новозавітного учнівства. Перший крок – здійснення осмислення основних новозавітних текстів починаючи з Матвія 28:18–20.

Ключові слова: *Ісус Христос, учнівство, аналіз, Велике доручення, богословське осмислення, криза.*

В рік святкування 500 років з дня початку офіційної Реформації Мартіна Лютера, євангельська церква намагається осмислити й переоцінити свої цінності. І в цьому плані зроблені дуже вагомні кроки й здійсненні деякі зміни. Умовно, можна назвати, що церква хоче знову повернутися на рейки трансформацій, чи то в силу популяризації R–500 й гучних гасел, чи в силу усвідомлення, що церква щось таки упустила. Відзначення ювілею Реформації на державному рівні привело до широкого визнання потреби у реформуванні як церков, так і українського суспільства. За цих умов гостро актуального стає проблема можливості реалізації християнського ідеалу в умовах постмодерного та інформаційного суспільства, в якому протестантська етика доби модерну вже неможлива як культурний та релігійний феномен. Українські протестантські теологи пропонують повернення до біблійних концептів учнівства, розуміючи саму церкву як «спільноту учнів», а коучінг – як єдиний надійний спосіб передачі цінностей у часи постмодерну. У зв'язку із цим гостро актуальним стає питання про зміст новозавітного концепту учнівства.

Завданням статті є критичне осмислення новозавітного ідеалу учнівства, а також оцінка його ефективності в контексті сучасних суспільної, християнсько-еклезіальної та освітньої криз.

Для істориків, місіологів й богословів відомий термін «Третя Реформація» [14, с. 16]. Перша відбулась на Соборі християн в Єрусалимі, про що можна прочитати в Діях Святих Апостолів 15 розділ. Друга – вище згадувана Реформація. А Третя – це та, яка типу назріває. Існує багато думок стосовно реальності останньої, хоч християни усвідомлюють, що якісь зміни все таки мають відбутися, чи то в есхатологічному, чи ще у до есхатологічному часі.

Говорячи про упущення, можна навести достатньо великий список, що було втрачено в періоди Реформації церкви. Але дивлячись на ситуацію в християнстві, можна побачити відсутність об'єктивно-адекватного усвідомлення Великого Доручення Ісуса Христа, як остан-